

Окремі проблеми формування конкурентоспроможного підприємництва в сільському господарстві

Гаврись О.М.

кандидат економічних наук, професор
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

Ульянченко Н.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту та оподаткування
Національного технічного університету
«Харківський політехнічний інститут»

У статті проаналізовано розвиток аграрного бізнесу в Україні за останні роки та обґрунтовано розвиток підприємств різних форм господарювання за площею сільськогосподарських угідь у Харківській області в 2015 р. Виявлено, що головними формами господарювання серед сільськогосподарських підприємств Харківської області є приватні підприємства та товариства з обмеженою відповідальністю.

Ключові слова: ефективність, підприємництво, конкурентоспроможність, сільськогосподарські підприємства, аграрний бізнес.

Гаврись А.Н., Ульянченко Н.В. ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ

В статье проанализировано развитие аграрного бизнеса в Украине за последние годы и обосновано развитие предприятий различных форм хозяйствования по площади сельскохозяйственных угодий в Харьковской области в 2015 г. Выведено, что главными формами хозяйствования среди сельскохозяйственных предприятий Харьковской области являются частные предприятия и общества с ограниченной ответственностью.

Ключевые слова: эффективность, конкурентоспособность, сельскохозяйственные предприятия, аграрный бизнес.

Gavrys O.M., Ulyanchenko N.V. SOME ISSUES OF ESTABLISHING COMPETITIVE BUSINESS IN AGRICULTURE

In our study, we have analyzed the distribution of agricultural enterprises of various organizational forms depending on the size of the used lands on the basis of the Kharkiv region data as of 2015. The study results showed that the main forms of agricultural enterprise management of the Kharkiv region are private enterprises and limited liability companies.

Keywords: cost-effectiveness, business activities, competitiveness, agricultural enterprises, agrarian business.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Аграрний бізнес в Україні впродовж останніх років досяг окремих успіхів, хоча системні проблеми стратегічного розвитку поки що не вирішені. Зокрема, валовий збір зернових у 2013–2016 рр. перевищував 60 млн. т порівняно з 20 млн. т у 2003 р. та 36,6 млн. т у 1980 р.

Розвиток аграрного підприємництва в Україні в ХХ ст. є одним із самих трагічних у світовій історії. Починаючи з 1917 р. і закінчуючи кінцем 80-х років це приклад боротьби держави з приватним виробником на селі. Лише наприкінці існування СРСР держава дозволила окремі форми приватного підприємництва в сільському господарстві. Однак

питання приватної власності на землю фактично не вирішено донині.

В Україні народження нового класу підприємців на селі розпочалося з реформування аграрного сектора в 1990 р., а саме після прийняття Постанови Верховної Ради України «Про земельну реформу», за якою всі землі оголошувалися об'єктом земельної реформи. Завданням цієї реформи було перерозподіл земель з одночасною передачею їх у приватну та колективну власність для створення умов для рівноправного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатокладної економіки, раціонального використання й охорони земель. Значна роль відводилася розвитку фермерських господарств.

Подальше реформування аграрного сектору було пов'язано з прийняттям 3 грудня 1999 р. Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки». Відповідно до цього документу, всі колективні підприємства підлягали реформуванню протягом грудня 1999 р. – квітня 2000 р. на засадах приватної власності на землю та майно. При цьому всім членам колективних сільськогосподарських підприємств надавалося право вільного виходу із цих підприємств із земельними частками (паями) і майновими паями та створення на їх основі приватних (приватно-орендних) підприємств, селянських (фермерських) господарств, господарських товариств, сільськогосподарських кооперативів, інших суб'єктів господарювання, заснованих на приватній власності. Крім того, передбачено низку заходів щодо підтримки розвитку особистих підсобних господарств громадян і селянських (фермерських) господарств.

Унаслідок проведених реформ в Україні сьогодні фактично існує три форми господарювання: особисті селянські господарства (господарства населення), фермерські господарства, а також сільськогосподарські підприємства. Ці форми, як правило, за розмірами відповідають дрібним, середнім та великим підприємствам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку підприємницької діяльності в сільському господарстві присвячено роботи З.С. Варналія, Л.М. Васильєвої, В.В. Зіновця, Б.І. Ковалюк, М.Й. Маліка, П.Т. Саблука, О.Г. Шпикуляк, В.В. Юрчишина [1–7]. Їх дослідження охоплюють цілу низку питань, пов'язаних із функціонуванням підприємницьких структур в аграрній сфері.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою даної роботи є обґрунтування можливих шляхів розвитку дрібного підприємництва в сільському господарстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підприємництво є однією з фундаментальних засад ринкової економіки. У розвинутих країнах підприємництво вважається одним із головних факторів забезпечення добробуту нації.

Відповідно до Господарського кодексу, суб'єктами підприємницької діяльності (підприємцями) можуть бути: громадяни України, громадяни інших держав, не обмежені законом у правоздатності або дієздатності; юридичні особи всіх форм власності, встановлених Законом України «Про власність».

Підприємницька діяльність може здійснюватися у формі приватного підприємництва без створення юридичної особи або зі створенням певного підприємства (юридичної особи). Однією з основних умов здійснення підприємницької діяльності є державна реєстрація юридичних осіб і фізичних осіб – підприємців, під якою розуміється засвідчення факту створення або припинення юридичної особи, набуття або позбавлення статусу підприємця фізичною особою. Суб'єкт підприємницької діяльності – юридична особа – може існувати в різних організаційно-правових формах. Нині в Україні функціонують такі види сільськогосподарських підприємств (ферм):

1. Приватне підсобне господарство громадян – форма виробництва, яка ґрунтується на приватній власності громадян, а також на особистій праці та праці членів їх сімей і є додатковим джерелом прибутків та має споживчий характер.

2. Приватні сільськогосподарські підприємства – займаються виробництвом сільськогосподарської продукції та товарів, діють на засадах підприємництва і самоврядування, на основі об'єднання земельних наділів та технічних засобів кількох господарств.

3. Селянське (фермерське) господарство – сімейно-трудова об'єднання жителів села, добробут яких забезпечується особистою працею, пов'язаною з сільськогосподарським виробництвом продовольства, сировини, готових продуктів харчування.

4. Сільськогосподарські кооперативи – юридичні особи, утворені на основі добровільного об'єднання пайових внесків фізичних і юридичних осіб для участі у спільній виробничій діяльності, керівництвом якими здійснюється виборними особами.

5. Акціонерні товариства – підприємства, які формують свій капітал шляхом придбання акцій його учасниками (акціонерами).

У нашому дослідженні ми провели аналіз розподілу сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання залежно від розмірів земельних угідь на підставі даних Харківської області за 2015 р. (табл. 1).

Дана сукупність була сформована за даними Ф. 50-с.г. і включала підприємства з площею сільськогосподарських угідь до 250 га, 250,1–500 га та більше 5 000 га. Чисельність підприємств у цих групах дорівнювала відповідно 37, 71 та 39 підприємств. Дана чисельність достатня для отримання надійних даних по кожній групі.

Аналіз наведених даних дає можливість стверджувати, що головними формами господарювання серед сільськогосподарських підприємств Харківської області є приватні підприємства та товариства з обмеженою відповідальністю. Водночас у групі підприємств із площею понад 5 000 га виділяються державні підприємства та акціонерні товариства. Однак їх кількість у структурі посівних площ була не досить значною (приблизно 10%).

На наступному етапі було досліджено ефективність діяльності даної сукупності підприємств залежно від розмірів сільськогосподарських угідь (табл. 2).

Передусім необхідно зазначити, що суттєвою є різниця між першою групою підприємств та двома іншими групами, пов'язаними з рівнем розвитку галуззі тваринництва. У даній групі її питома вага в структурі товарної продукції дорівнює 57,9% проти 16,7% у групі під-

приємств із площею сільськогосподарських угідь 250,1–500 га та 11,3% – більше 5 000 га. Внаслідок цього дана група підприємств має значно більший рівень виходу товарної продукції тваринництва на 1 га сільськогосподарських угідь.

Також саме з цим показником пов'язана, з нашої точки зору, суттєво більша кількість працівників на одиницю земельної площі. Цей показник дуже важливий у сучасних умовах села, оскільки він є свідченням забезпечення сільських мешканців роботою. Крім того, він також дає змогу сформувати нормальне соціальне середовище на селі.

Для того щоб упевнитися в зроблених висновках, було здійснене порівняння зміни середніх значень кількості працівників на одиницю земельної площі за допомогою t-критерію Стьюдента. Цей метод дає змогу встановити надійність розбіжностей між

Таблиця 1

Розподіл сільськогосподарських підприємств різних форм господарювання за площею сільськогосподарських угідь у Харківській області в 2015 р.

Форми господарювання	До 250 га		250,1–500 га		Більше 5000 га	
	кількість, %	площа, %	кількість, %	площа, %	кількість, %	площа, %
Фермерське господарство	–	–	–	–	2,6	2,2
Приватне підприємство	29,7	34,3	39,4	39,8	15,4	14,9
Державне підприємство	–	–	1,4	1,0	10,3	9,6
Комунальне підприємство	2,7	4,6	–	–	–	–
Акціонерне товариство	2,7	2,1	1,4	1,8	10,3	9,0
Товариство з обмеженою відповідальністю	59,5	58,6	50,7	50,6	61,5	64,3
Сільськогосподарський виробничий кооператив	2,7	0,3	4,2	4,3	–	–
Інші	2,7	0,0	2,8	2,5	–	–
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

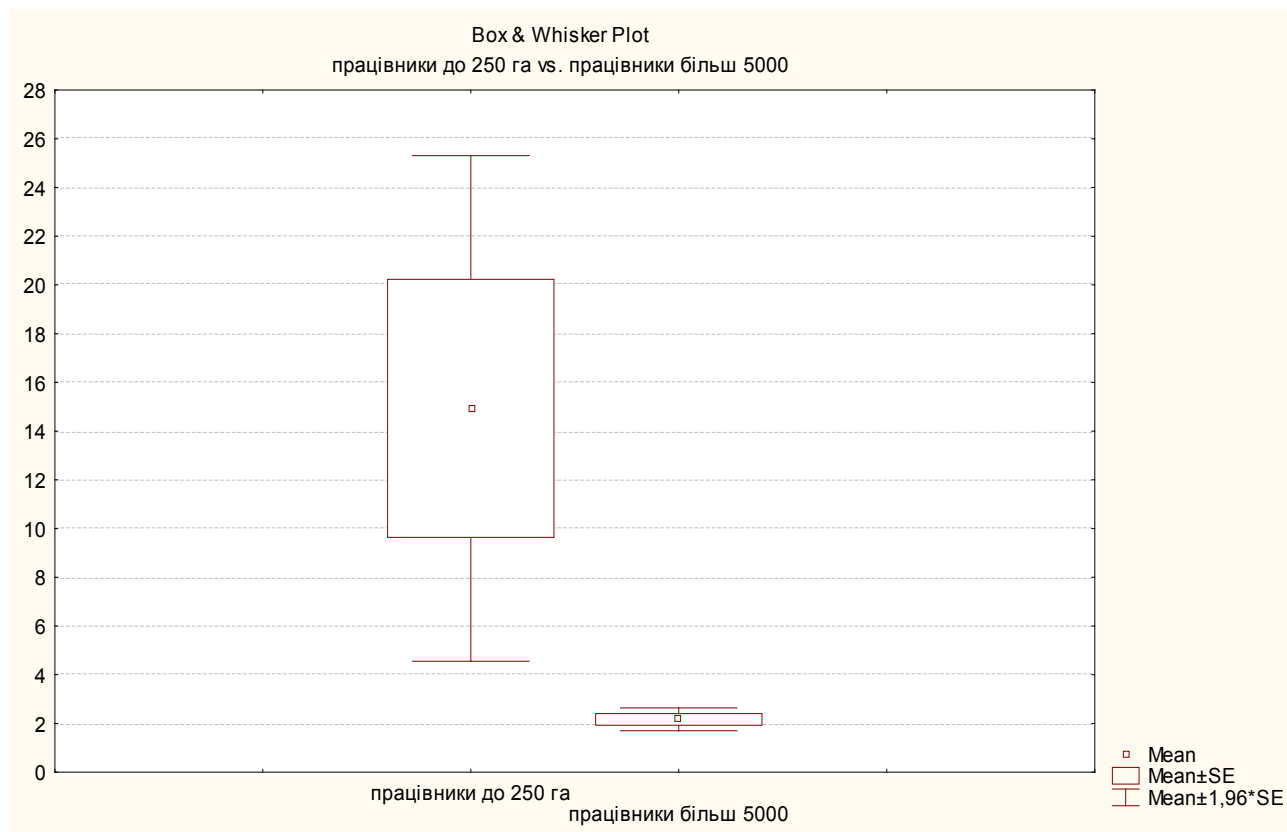
Джерело: розраховано автором за даними Ф. 50-с.г.

Таблиця 2

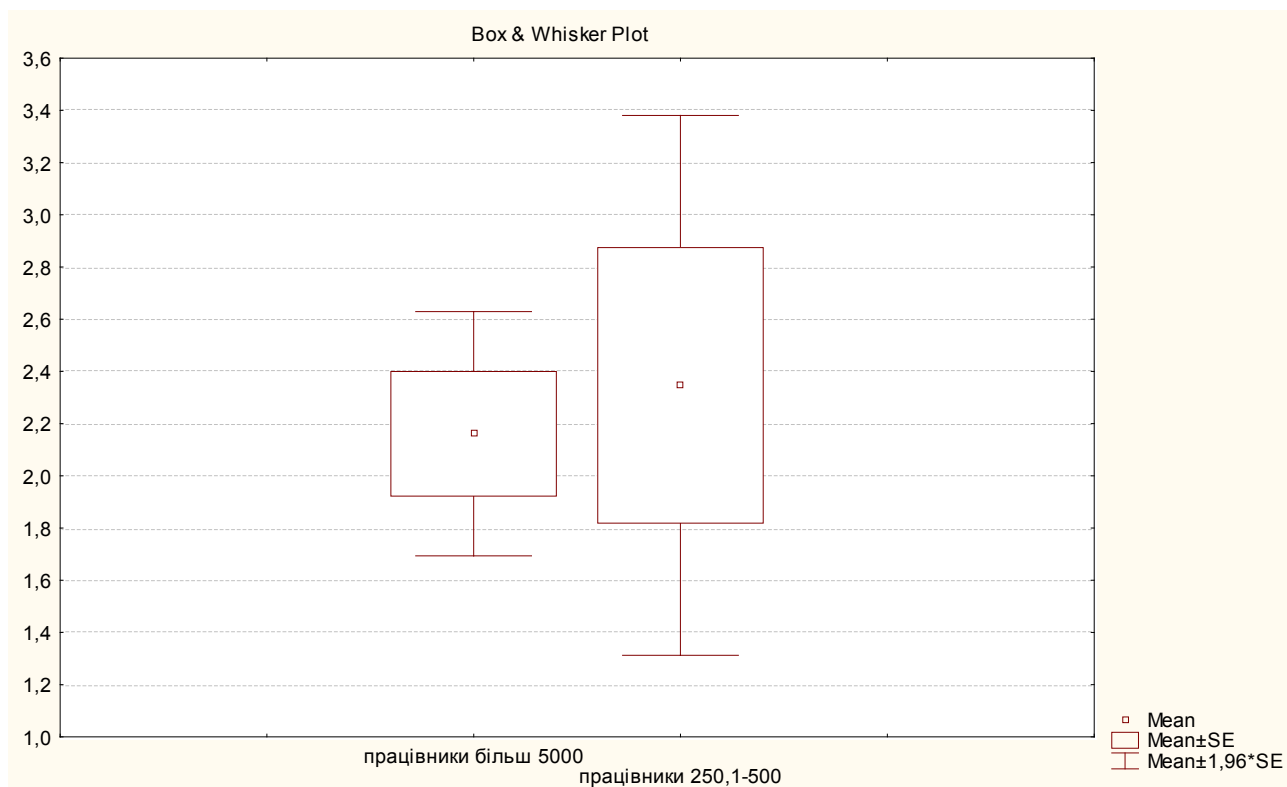
Залежність ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств від площі земельних угідь у Харківській області в 2015 р.

Площа, га	Урожайність зернових, ц/га	Товарна продукція рослинництва на 1 га, грн.	Товарна продукція тваринництва на 1 га с-г	Прибуток рослинництва на 1 га, грн.	Прибуток тваринництва на 1 га, грн.	Питома вага тваринництва, %	Кількість працівників на 100 га	Товарна продукція на 1 працівника, грн.
до 250	36,1	14528	20020	4896,4	1016,4	57,9	9,5	363,7
250,1-500	34,1	11056	2209	3656,4	32,8	16,7	2,4	556,4
більше 5000	42,9	14548	1859	4879,6	30,0	11,3	2,1	791,8

Джерело: розраховано автором за даними Ф. 50-с.г.

Рис. 1. Діаграма розмаху кількості працівників на одиницю земельної площі в підприємствах Харківської області в 2015 р. (із площею сільськогосподарських угідь до 250 га та більше 5 000 га)

Рис. 2. Діаграма розмаху кількості працівників на одиницю земельної площі в підприємствах Харківської області в 2015 р. (із площею сільськогосподарських угідь 250,1–500 га та більше 5 000 га)

середніми величинами в групах. У даному разі групами виступають дані по відповідним площам підприємств.

На рис. 1, 2 наведено діаграми розмаху між середніми значеннями та рівнем стандартного відхилення в кількості працівників на одиницю земельної площі. Візуальний аналіз даних діаграм дає можливість стверджувати, що існують суттєві розбіжності по показнику, що аналізується, у підприємств із площею сільськогосподарських угідь до 250 га та більше 5 000 га. Доказом цього є величина *t*-критерію Стьюдента між обраними даними групами, яка дорівнювала 2,58, що з рівнем вірогідності (*p*) 0,012 свідчить про не випадковість розбіжностей між середніми величинами кількості працівників на одиницю земельної площі. Водночас у групах із площею сільськогосподарських угідь 250,1–500 га та більше 5 000 га ця розбіжність не була суттєвою.

У даному разі величина *t*-критерію Стьюдента дорівнювала 0,25, що з рівнем вірогідності (*p*) 0,8 свідчить про випадковість розбіжностей середніх величин.

Однак одна з проблем невеликих сільськогосподарських підприємств пов'язана зі значно меншим рівнем продуктивності праці

за показником виходу товарної продукції на одного працівника. Його величина дорівнювала 363,7 тис. грн. на одного працівника в першій групі і 791,8 тис. грн. – в останній (табл. 2). Безумовно, ця проблема є одним із факторів впливу масштабу на ефективність виробництва і проявляється в багатьох галузях економіки. Необхідно лише зазначити, що на селі фактично головним роботодавцем є сільськогосподарські підприємства. Якщо одним із пріоритетів держави є розвиток сільських територій, то державна підтримка повинна бути спрямована саме невеликим сільськогосподарським господарствам.

Висновки з цього дослідження. Проведене дослідження дало змогу встановити, що, по-перше, серед форм господарювання як у дрібних сільськогосподарських підприємств, так і великих за площею земель переважають приватні підприємства та товариства з обмеженою відповідальністю. По-друге, ефективність використання земель у невеликих підприємствах не поступається суттєво великим. Однак проблема їх конкурентоспроможності передусім пов'язана з меншим рівнем продуктивності праці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З.С. Варналій. – К. : Знання ; КОО, 2001. – 277 с.
2. Васильєва Л.М. Поняття і сутність підприємництва / Л.М. Васильєва // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2010. – № 1. – С. 42–47.
3. Ковалюк Б.І. Проблеми розвитку сільського підприємництва в Україні / Б.І. Ковалюк // Економіка АПК. – 2010. – № 2. – С. 130–134.
4. Малік М.Й. Розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2006. – № 4. – С. 3–10.
5. Малік М.Й. Інституціоналізація аграрного підприємництва: трансформація та ефективність / М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк // Економіка АПК. – 2010. – № 7. – С. 132–139.
6. Основи аграрного підприємництва: наукове видання / П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В.В. Зіновчук [та ін.] ; за ред. М.Й. Маліка. – К. : [б. в.], 2000. – 582 с.
7. Юрчишин В.В. Аграрна політика в Україні на зламах політичних епох / В.В. Юрчишин. – К. : Наук. думка, 2009. – 368 с.